

„Provedu! Zde jsem!“

(Vešebt staroegyptského kresliče Parahotepa)

Břetislav Vachala

Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1

Do redakce doručeno 11. července 2016; k publikaci přijato 18. listopadu 2016.

„I SHALL DO IT! HERE I AM!“

(A SHAWABTI OF THE ANCIENT EGYPTIAN DRAUGHTSMAN PARAHOTEP)

ABSTRACT Publication of a shawabti-figure (20,4x5,3x3,5 cm) belonging to the ancient Egyptian draughtsman Parahotep (Fig. 1), the well-known and highly esteemed member of the privileged community of workmen and artists at Deir el-Medina, who were the creators of the famous rock-cut tombs in the Valleys of the Kings and Queens during the New Kingdom (cca 1545-1081 BCE). The identity of the owner of painted terracotta shawabti enables its text, written in cursive hieroglyphs (Figs. 2, 3). It is arranged in 8 lines and contains the title and name of Parahotep as well as chapter 6 of the Book of the Dead. The supposed dating of the shawabti represents the mid of the reign of Ramesses II (cca 1260 BCE). The Parahotep's funerary statuette probably belonged to the large collection of Egyptian antiquities of Baron Franz von Koller (1767-1826), later on was in the possession of Czech industrialist Vojtěch Lanna (1836-1909). Now the shawabti is deposited in a private collection.

KEY WORDS Ancient Egyptian shawabtis; Dynasty 19; Deir el-Medina; draughtsman Parahotep; the Book of the Dead (chapter 6)

ABSTRAKT Publikace vešebtu (20,4x5,3x3,5 cm) staroegyptského kresliče Parahotepa (obr. 1), známého a váženého člena privilegované komunity kvalifikovaných řemeslníků a umělců v Dér el-Medíně, kteří tesali a zdobili skalní hrobky faraonů a členů jejich rodin v Údolí králů a Údolí královen v období Nové říše (cca 1545-1081 př.n.l.). Parahotepův vešebt z malované pálené hlíny, který byl součástí jeho pohřební výbavy, umožňuje identifikovat zaznamenaný titul a jméno. Kurzivní hieroglyfický text (obr. 2,3), uspořádaný v 8 řádcích, obsahuje 6. říkadlo Knihy mrtvých. Památku je možné datovat přibližně do doby poloviny vlády Ramesse II. (okolo roku 1260 př. n. l.). Vešebt byl pravděpodobně součástí velké egyptské sbírky barona Franze von Kollera (1767-1826), přičemž ho následně vlastnil český průmyslník Vojtěch Lanna (1836-1909). Nyní se nachází v soukromé sbírce.

KLÍČOVÁ SLOVA staroegyptské vešebty; 19. dynastie; Dér el-Medína; kreslič Parahotep; Knihy mrtvých (6. říkadlo)

„Nedopustil jsem se zla vůči lidem,
ani jsem se neprovinil vůči žádnému zvířeti.“

(Kniha mrtvých 125, 15-16)

Když starověký obyvatel země na Nilu úspěšně absolvoval v souladu s celoživotním naplňováním platného staroegyptského principu práva a spravedlnosti a mravního řádu *maat* posmrtný soud (Assmann 2001, 122-159) před samotným vládcem říše mrtvých Usirem (Černý 1952, 34-37, 99-106),

byl konečně uznán ospravedlněným a bylo mu dovoleno žít „navěky věků“ na onom světě (Morenz 1984, 157-177). I blažený posmrtný život však nebyl bezstarostný, naopak Egypťan ho prožíval se všemi svými každodenními radostmi, starostmi a samozřejmě povinnostmi, ke kterým v zemědělské společnosti patřilo obdělávání polí, které však nemělo být tak vysilující dřinou jako za pozemského života, nýbrž snadnější a s trvale vyšší úrodou.

Avšak i této lehčí práci se případně bude moci vyhnout, neboť bude mít zástupce, který za něho vykoná všechny práce a povinnosti v podsvětí. Za tímto účelem Egypťané zhotovovali

malé sošky – vešebty (Spanel 2001, 567-570) ze dřeva, hlíny, kamene, fajánse, kovu nebo i skla, které měly podobu stojícího zesnulého, opatřeného běžným zemědělským náčiním, tedy motykou a taškou – pytlem. Identitu zemřelého přitom jednoznačně určovaly jeho tituly a jméno, zaznamenané hieroglyfickým nebo hieratickým písmem, převážně zprava doleva a shora dolů. Klíčový text potom představuje úplné nebo třeba i značně zkrácené (či vůbec zaznamenané) 6. říkadlo Knihy mrtvých, zásadního díla staroegyptské náboženské veršované literatury.

Toto říkadlo – říkání nebo kapitola, podle toho, jaká různá označení egyptologové nyní používají –, má název *Říkadlo o tom, aby vešebt vykonával práci v říši mrtvých*. Jeho překlad zní (Vachala 2009, 21):

„Ó vešebte,
až budu povolán a bude mi určena jakákoli práce,
vykonávaná tam v říši mrtvých,
což působí nepříjemnosti člověku,
když má nějakou povinnost,
na tebe připadne tento úkol:
pracovat na polích,
zavlažovat břehy
a přenášet písek z východního břehu na západní.
Pak odpovíš: Provedu, zde jsem!“

Pokud jde o etymologii slova vešebt, pak nejvhodnější výklad je hledat jeho původ ve staroegyptském slovesu *wešeb*, tedy „odpovídat“. Název sošky, který potom zní „Odpovídající; Ten, který odpovídá“, je zcela logický. Avšak existují v 1. a 2. tisíciletí př. n. l. tři různé varianty čtení tohoto slova: *šabti*, *šavabti* a *vešebt* (Spanel 1986, 249-253). Nicméně termín *vešebt*, tak jak ho používáme v češtině, je poprvé doložen až na sošce vládce Egypta a Amonova velekněze Titcheperra Setepenra Pinodžema II. (řecky Psusennes), který vládl zemi jako poslední panovník 21. dynastie v letech 965-931 př. n. l. (Aubert – Aubert 2005, 143, tab. 29, ilustrace 64).

V různých světových muzeích jsou uloženy celé kolekce vešebtů, které se průběžně zpracovávají a komplexně publikují (například Reiser-Haslauer 1990-1992; Janes 2002; Bovot 2003; Petersen 2004), takže nyní je možné je přesněji posuzovat, klasifikovat a datovat. Sám jsem měl možnost v lednu roku 2000 si v Praze prohlédnout, prostudovat a následně posoudit jeden zajímavý vešebt, jehož legální cesta do České republiky byla, jak se ukázalo, docela složitá. Jsou určité náznaky, že původně byl součástí proslulé egyptské sbírky barona Franze von Kollera (27.11.1767 v Mnichově Hradišti – 22.8.1826 v Neapoli), polního maršála českého původu, Napoleona průvodce do jeho exilu na Elbu v roce 1814 a vrchního vojenského velitele v Neapoli, ale i cestovatele a zároveň milovníka a vášnivého sběratele řeckých a římských mincí a starověkých památek vůbec (Bierbrier 2012, 300). Nakupoval je i v Egyptě a dokázal vytvořit hodnotnou a početnou sbírku, která byla po jeho smrti rozprodána, takže nyní jsou jeho egyptské starožitnosti uloženy převážně v Berlíně a Záhřebu (Gordan-Rastelli 2010, 66, 68). A po něm je ostatně

nyní také pojmenován jeden staroegyptský papyrus (Papyrus Koller berlínského muzea č. 3043; Gardiner 1937, XIX, 116-120a), který představuje školní rukopis a pochází z doby 19. dynastie (1315-1201 př. n. l.).

Další cestu „pražského“ vešebtu nám umožnily vystopovat až dva nenápadné identifikační štítky na něm přilepené. A lze je identifikovat. V prvním případě se jedná o papírovou kruhovou sběratelskou značku s tištěným nápisem „LANNA 3012“, která odpovídá původnímu značení a číslování u vyhlášené sbírky Vojtěcha Lanny (29.5.1836 v Praze – 31.12.1909 v Meranu). Tento přední pražský průmyslník a stavební podnikatel systematicky a na vysoké úrovni budoval od 60. let 19. století svou hodnotnou sbírku uměleckých předmětů a starožitností, jež se zaměřovala zejména na rytiny, keramiku a sklo (Šubrt 1994). Rozšiřování sbírky, které probíhalo prostřednictvím nákupů na území habsburské monarchie, v Německu, Francii a Itálii, umožňovaly finanční prostředky plynoucí z Lannovy podnikatelské činnosti, především při výstavbě železniční sítě a při splavňování Vltavy i jiných českých řek. Pokud jde o vlastní Lannovu sbírku, ucelené soubory starověkých památek v ní nebyly rozsáhlé, s výjimkou kolekce antického skla, a měly spíše srovnávací charakter.

V případě druhého identifikačního štítku šlo o nálepku na zadní straně vešebtu s tištěným číslem „1905“, které je pořadovým číslem prvního dílu aukčního katalogu *Sammlung des Freiherrn Adalbert von Lanna Prag* aukčního domu Rudolph Lepke v Berlíně, který pořádal dražbu Lannových sbírek v letech 1909-1910. Číslo 1905 bylo draženo 16. listopadu 1909 v oddílu č. XVII (práce z neglazované hlíny), společně s čísly 1906 a 1907 pod souborným označením „Drei Uschebtyfiguren aus gebranntem Ton, eine in schwarz und rot gemalt und zwei in grüner Glasur. – Aegypten. H. 20, 17,5 und 13 cm.“

Ve zmíněné berlínské aukci v listopadu 1909 byl Lannův vešebt (č. 3012) soukromně zakoupen českým historikem umění Františkem Adolfem Borovským (19.8.1852 v Netolicích – 2.5.1933 v Praze), pozdějším ředitelem Uměleckoprůmyslového muzea v Praze v letech 1911-1914. Potom až 25. listopadu 2000 měl být vešebt z rodinné pozůstalosti nabídnut k dražbě, kterou v pražském hotelu Intercontinental pořádal aukční dům Meissner a Neumann s mně neznámým výsledkem.

Ale nyní k vlastní památce, kterou zde reprodukuje v čelním a zadním pohledu.

Vešebt (obr. 1)

Materiál: malovaná pálená hlína.

Rozměry: 20,4 x 5,3 x 3,5 cm.

Místo nálezu: Dér el-Medína.

Popis: Stojící mužská postava má dlouhou paruku a zkřížené paže na hrudi. Pravá a levá ruka svírá motyku a přes pravé i levé rameno je přehozena taška určená k přenášení písku i úrodné nilské hlíny. Struktura tašky je věrně vyznačena pletením provazů uspořádaných do malých čtverců. Na krku se dají rozeznat články náhrdelníku a na ruce široké náramky. Použité egyptské typické barvy ve starověku přesně označova-

Obr. 1. Anonym, „*Vešebt Parahotepa*“, 19. dynastie (cca 1260 př. n. l.), pálená hlína, 20,4 x 5,3 x 3,5 cm, Dér el-Medína, uložení neznámé, a) přední pohled, b) zadní pohled. (Foto: Milan Zemina.)

Fig. 1. *Shawabti of Parahotep*, Dynasty 19 (cca 1260 BCE), terracotta, dimensions: 20,4 x 5,3 x 3,5 cm, from Deir el-Medina, location unknown, a) front view, b) back view. (Photo: Milan Zemina.)

Obr. 2. Text Parahotepova vešebtu. (Faksimile: Břetislav Vachala.)

Fig. 2. Text of Parahotep's shawabti. (Facsimile: Břetislav Vachala.)

Obr. 3. Hieroglyfický přepis textu vešebtu. (Přepis: Břetislav Vachala.)

Fig. 3. Hieroglyphic transcription of the shawabti's text. (Transcription: Břetislav Vachala.)

né (Quirke 2001, 188-190) a přírodního původu (Lee – Quirke 2000, 105-116), jsou bílá (tělo vešebtu), černá (paruka, obočí, oči, ústa, články náhrdelníku a náramků, hieroglyfické značky), červená (články náhrdelníku, motyky, pletená struktura obou tašek, vodorovné linky oddělující řádky nápisu a dvě svislé čáry na zádech, jež vymezují začátky a konce textu) a žlutá (tašky na zádech, koncová spodní část). Na těle a nohou dobře dochovaného vešebtu je v kurzivních hieroglyfech zaznamenán černou barvou nápis (obr. 2, 3), uspořádaný v osmi řádcích zprava doleva a uvádějící jméno a titul majitele a text zmíněného 6. říkadla Knihy mrtvých. Jen závěr nápisu je setřelý, ale přesto se dá domyslet.

Překlad nápisu:

„Usirem osvícený (Schneider 1977, 131-133) kreslič Amonův

Parahotep, ospravedlněný, říká:

Ó tento vešebte, až bude

povolán, až bude počítán Usir kreslič Parahotep

k jakékoli práci vykonávané v říši mrtvých –

což mi vskutku působí nepříjemnosti jako člověku,

který má nějakou povinnost -, k obdělávání polí, zavlažování

břehů nebo přenášení písku

z východu na západ, (pak odpovíši:) provedu, (zde jsem)!“

Datování: okolo 1260 př. n. l.

Literatura: Vachala 2005, 103-109.

Majitelem vešebtu, jenž byl součástí jeho pohřební výbavy, tedy byl „kreslič (boha) Amona“ (řádek č.1) nebo jen „kreslič“ (řádek č.3) Parahotep (Bogoslovsky 1980, 99), který náležel ke komunitě privilegovaných, dokonale organizovaných královských řemeslníků, kteří obývali se svými rodinami vesnici

Pa demi (dnešní Dér el-Medínu) po dobu téměř pěti století (asi 1545-1081 př. n. l.) a tesali a zdobili velkolepé skalní hrobky egyptských vládců a členů jejich rodin v nedalekém Údolí králů a Údolí královen (Andreu 2002; Andreu 2003). Kreslič Parahotep byl jistě významná a vážená osoba, když osobně spoluvytvářel úžasnou malovanou reliéfovou výzdobu královských hrodek v době panování nejslavnějšího egyptského faraona Ramesse II. (vládl 1304-1237 př. n. l.). Jeho prostý titul „kreslič“ tehdy ostatně označoval opravdového tvůrčího umělce.

Parahotep obýval v Dér el-Medíně dům egyptology označovaný jako S.O. IV (Porter – Moss – Burney 1964, 703) a byl také pohřben v místním pohřebišti, odkud jistě pochází tento jeho vešebt. Máme i informace o jeho rodině (Habachi 1977, 37; Davies 1999, tab. 10). Jeho otec byl „kreslič v Místě Pravdy“ (Černý 2001, 35-67) Paj (Málek 1979, 153-156; Davies 1999, 149-155), matka se jmenovala Meritre. Parahotep měl pět sourozenců – tři bratry (Nebre, Paraemheb, Raveben) a dvě sestry (Baketremaat, Baketrešeret). Jeho manželka se jmenovala Taisennefret. Parahotep (někdy jmenovaný pouze Rahotep) a Taisennefret spolu měli dva syny: „kreslič“ Ipuje a Paje Mladšího. V každém případě je náš Parahotep z Dér el-Medíny dostatečně znám z dochovaných hmotných a písemných pramenů (Bierbrier 1982, 33).

Parahotepův vešebt, který má svou fragmentární obdobu (Valbelle 1972, 28, tab. XI), patří do skupiny vešebtů z Dér el-Medíny z doby 19. dynastie (1315-1201 př. n. l.), a to jak z hlediska provedení, tedy malované výzdoby na bílém pozadí, tak i textu obsahujícího příslušnou počáteční formuli s jejími typickými znaky (Málek 1979, 156).

Parahotepův vešebt, byť nenápadný staroegyptský artefakt,

bezprostředně odráží a naplňuje odvěkou lidskou touhu po věčném blaženém a ve všech ohledech zabezpečeném životu na onom světě, o němž má dodnes každý své vlastní představy v souladu se svým přesvědčením a vírou. V tomto smyslu je poselství Parahotepova vešebtu pochopitelné a trvalé.

LITERATURA

- Andreu, Guillemette, ed. (2002): *Les artistes de Pharaon. Deir el-Médineh et la Vallée des Rois*. Paris – Turnhout: Editions de la Réunion des musées nationaux – Brepols Publishers.
- Andreu, Guillemette, ed. (2003): *Deir el-Médineh et la Vallée des Rois. La vie en Égypte au temps des pharaons du Nouvel Empire*. Paris: Éditions Khéops – Musée du Louvre.
- Assmann, Jan (2001): *Ma'at. Gerechtigkeit und Unsterblichkeit im Alten Ägypten*. München: Verlag C. H. Beck.
- Aubert, Jacques F. – Aubert, Liliane (2005): *Statuettes funéraires égyptiennes du département des Monnaies, Médailles et Antiques*. Paris: Bibliothèque nationale de France.
- Bierbrier, Morris L. (1982): *Hieroglyphic Texts from Egyptian Stelae etc. Part 10*. London: British Museum Publications Ltd.
- Bierbrier, Morris L., ed. (2012): *Who Was Who in Egyptology*. Fourth revised edition. London: The Egypt Exploration Society.
- Bogoslovsky, Evgeni S. (1980): Hundred Egyptian Draughtsmen. In: *Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*, 107, 89-116.
- Bovot, Jean-Luc (2003): *Les serviteurs funéraires royaux et princiers de l'Ancienne Égypte*. Paris: Éditions de la Réunion des musées nationaux.
- Černý, Jaroslav (1952): *Ancient Egyptian Religion*. London: Hutchinson's University Library.
- Černý, Jaroslav (2001): *A Community of Workmen at Thebes in the Ramesside Period*. 2e éd. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale.
- Davies, Benedict G. (1999): *Who's Who at Deir el-Medina. A Prosopographic Study of the Royal Workmen's Community*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Gardiner, Alan H. (1937): *Late-Egyptian Miscellanies*. Bruxelles: Édition de la Fondation égyptologique Reine Élisabeth.
- Gordan-Rastelli, Lucy (2010): Egypt at Zagreb. In: *Kmt. A Modern Journal of Ancient Egypt*, 21, no. 2, 62-73.
- Habachi, Labib (1977): *Tavole d'offerta, are e bacili da libagione, n. 22001-22067*. Torino: Edizioni d'Arte Fratelli Pozzo.
- Janes, Glenn (2002): *Shabtis – A Private View. Ancient Egyptian funerary statuettes in European private collections*. Paris: Éditions Cybèle.
- Lee, Lorna – Quirke, Stephen (2000): Painting materials. In: Nicholson, Paul T. – Shaw, Ian, eds., *Ancient Egyptian Materials and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press, 104-120.
- Málek, Jaromír (1979): A Shawabti of the Draughtsman Pay of Deir el-Medina. In: *Revue d'Égyptologie*, 31, 153-156.
- Morenz, Siegfried (1984): *Gott und Mensch im alten Ägypten*. Leipzig: Koehler & Amelang.
- Petersen, Lars (2004): *Uschebti. Ägyptische Fundstücke in Freiburg*. München: Biering & Brinkmann.
- Porter, Bertha – Moss, Rosalind L. B. – Burney, Ethel W (1964): *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs, and Paintings. I. The Theban Necropolis. Part 2. Royal Tombs and Smaller Cemeteries*. Oxford: Oxford University Press.
- Quirke, Stephen (2001): Colour vocabularies in Ancient Egypt. In: Davies, Vivian W., ed., *Colour and Painting in Ancient Egypt*. London: The British Museum Press, 186-192.
- Reiser-Haslauer, Elfriede (1990-1992): *Corpus Antiquitatum Aegyptiacarum (CAA). Kunsthistorisches Museum Wien. Ägyptisch-Orientalische Sammlung. Uschebti, I-II*. Mainz/Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Schneider, Hans D. (1977): *Shabtis. An Introduction to the History of Ancient Egyptian Funerary Statuettes, I*. Leiden: Rijksmuseum van Oudheden.
- Spanel, Donald (1986): Notes on the Terminology for Funerary Figurines. In: *Studien zur altägyptischen Kultur*, 13, 249-253.
- Spanel, Donald B. (2001): Funerary figurines. In: Redford, Donald B., ed., *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt, I*. Oxford: Oxford University Press, 567-570.
- Šubrt, Jiří, ed. (1994): *Villa Lanna – antika a Praha / Die Antike und Prag im Jahre 1872. Symposium Praha 23.-24.9.1992*. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR.
- Vachala, Břetislav (2005): Ein Uschebti des Zeichners Parahotep aus Deir el-Medineh. In: *Göttinger Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion*, 205, 103-109.
- Vachala, Břetislav (2009): *Staroegyptská kniha mrtvých (Překlad)*. Praha: Dokořán.
- Valbelle, Dominique (1972): *Oucheptis de Deir el-Médineh*. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale.
- Valbelle, Dominique (1985): «Les ouvriers de la tombe», *Deir el-Médineh à l'époque ramesside*. Le Caire: Institut français d'archéologie orientale.

AUTOR

Vachala, Břetislav (27. 7. 1952, Jaroměř), český egyptolog, profesor egyptologie v Českém egyptologickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Káhiře, v němž působí od roku 1975 dosud (s přestávkou v letech 1993–1997, kdy zastával post velvyslance České republiky v Egyptě a Súdánu). Zaměřuje se na egyptskou filologii, literaturu, dějiny a archeologii, které též přednáší na Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Publikuje epigrafické a ikonografické prameny ze 3. tisíciletí př. n. l., objevené při českých archeologických výzkumech v Abúsíru, jichž se účastní od roku 1979. Zpracovává staroegyptské památky z českých muzeí a sbírek. Věnuje se překládání a vydávání staroegyptských literárních děl. Je autorem monografií, vědeckých studií v zahraničních egyptologických periodikách, encyklopedických hesel, učebních textů, populárních článků a recenzí. Poslední vydané knihy: *Staroegyptská kniha mrtvých* (Praha: Dokořán, 2009), *The Medicine of the Ancient Egyptians I: Surgery, Gynecology, Obstetrics, and Pediatrics* (společně s Eugenem Strouhalem a Hanou Vymazalovou, Cairo – New York: The American University in Cairo Press, 2014).

Kontakt: Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1, e-mail: bretislav.vachala@gmail.com; bretislav.vachala@ff.cuni.cz.